

„Studia Wyborcze”, tom 26, 2018

DOI: <https://doi.org/10.26485/SW/2018/26/3>

Arkadiusz Czwołek*

WYBORY PREZYDENCKIE NA BIAŁORUSI W 2015 ROKU

WSTĘP

Ostatnie wybory głowy państwa na Białorusi odbyły się w 2010 roku, gdy ponownie wybrano na prezydenta Aleksandra Łukaszenkę. Ich niedemokratyczny i nierywalizacyjny charakter skrytykowały wiele organizacji międzynarodowych, m.in. Unia Europejska (UE), Rada Europy (RE) oraz Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). W wyniku represji powyborczych aresztowano kilkuset przeciwników reżimu, a najbardziej aktywnych skazano na kilkuletnie kary więzienia. Pod koniec stycznia 2011 roku Rada UE podjęła decyzję o wprowadzeniu sankcji wizowych wobec 158 przedstawicieli aparatu władzy oraz zamrożeniu ich kont bankowych w państwach unijnych. W kolejnych miesiącach UE rozszerzyła sankcje wizowe wobec kolejnych urzędników reżimowych oraz podjęła decyzję o objęciu sankcjami gospodarczymi trzech firm białoruskich powiązanych kapitałowo z reżimem. Instytucje unijne rozważały wariant zawieszenia udziału Białorusi w Partnerstwie Wschodnim. Pogłębiający się kryzys gospodarczy na Białorusi oraz pogarszające się relacje z Rosją, skłonił A. Łukaszenkę do poszukiwania dróg kompromisu z UE. Już w pierwszej połowie 2011 roku Białoruś wyrażała gotowość porozumienia się z UE. Struktury unijne uwarunkowały swoją zgodę na poprawę obustronnych stosunków od uwolnienia i zrehabilitowania wszystkich więźniów politycznych. Na początku 2012 roku zaostrzył się konflikt białorusko-unijny, gdy UE podjęła decyzję o rozszerzeniu listy urzędników białoruskich objętych restrykcjami wizowymi oraz objęła sankcjami gospodarczymi 29 firm białoruskich. Do wyborów parlamentarnych w 2012 roku

* Dr hab., prof. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Katedra Europeistyki, Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Arkadiusz.Czwolek@umk.pl.

nie nastąpił wyraźny przełom w relacjach białorusko-unijnych. UE uzależniła zmianę swojego stanowiska wobec Białorusi od przeprowadzenia demokratycznych wyborów do niższej izby parlamentu w 2012 roku, ale warunku tego nie wypełniła strona białoruska. W kolejnych miesiącach pogłębiała się izolacja międzynarodowa Białorusi. Nowy kontekst relacjom unijno-białoruskim nadały rozgrywające się pod koniec 2013 roku wydarzenia na pobliskiej Ukrainie. Rosyjska aneksja Krymu oraz interwencja militarna Federacji Rosyjskiej (FR) na wschodzie Ukrainy wzmogły obawy Łukaszenki przed rozwojem podobnego scenariusza na Białorusi. Łukaszenka powrócił do dialogu z Zachodem i konsekwentnie podtrzymywał kurs na zbliżenie ze strukturami euroatlantyckimi. Na początku 2014 roku białoruska dyplomacja zaktywizowała swoją politykę wobec UE oraz rozpoczęła rozmowy dotyczące zniesienia sankcji amerykańskich. Państwa zachodnie uzależniły poprawę obustronnych relacji od uwolnienia wszystkich więźniów politycznych oraz przeprowadzenia kolejnych wyborów zgodnie z zasadami demokratycznymi. Białoruś włączyła się w pokojowe uregulowanie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, co pozytywnie oceniły instytucje zachodnie (UE, OBWE). Probiezmem dobrych intencji Białorusi miały być najbliższe wybory prezydenckie w 2015 roku¹.

SYTUACJA PRZEDWYBORCZA

Uwięzienie liderów opozycji politycznej oraz pacyfikacja nastrojów społecznych po wyborach prezydenckich w 2010 roku przyczyniły się do postępującej dezintegracji środowisk demokratycznych. Wcześniej funkcjonujące struktury opozycyjne uległy rozpadowi, a utworzone nowe koalicje zakończyły swoją działalność przed wyborami parlamentarnymi w 2012 roku. Opozycja polityczna stanęła przed trudnym zadaniem ponownej konsolidacji oraz wypracowania wspólnego stanowiska przed zbliżającymi się w wyborami prezydenckimi w 2015 roku. Pierwsze dyskusje w sprawie wystawienia wspólnego kandydata środowiska demokratyczne podjęły już w 2012 roku. Partia Białoruski Front Ludowy (Partia BFL) jako jedna z pierwszych wezwała pozostałe siły opozycyjne do rozpoczęcia wspólnych rozmów w tej kwestii. Pojawiły się przynajmniej trzy różne propozycje. Zjednoczona Partia Obywatelska (ZPO) i skupione wokół niej środowiska polityczne postulowały przeprowadzenie prawyborów. Z kolei Partia BFL i ruch „O Wolność” Aleksandra Milinkiewicza stały na stanowisku zwołania w tym celu Kongresu Sił Demokratycznych

¹ A. Czwołek [2013a: 692–693; 2013b: 309–311]; *UE wprowadza sankcje wobec białoruskiego reżimu*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-02-02/ue-wprowadza-sankcje-wobec-bialoruskiego-rezimu> (dostęp 7.07.2017).

(KSD), podobnie jak to miało miejsce w 2006 roku i wybrania na nim wspólnego kandydata. Z podobną inicjatywą wystąpił lider kampanii „Mów Prawdę” Uładzimir Nieklajeu, który proponował zorganizowanie Zjazdu Ogólnobiałoruskiego. Swój pomysł na wyłonienie wspólnego kandydata zaprezentowali również przedstawiciele emigracji politycznej. Przez kolejne miesiące trwały jałowe rozmowy dotyczące sposobu wyłonienia wspólnego kandydata. Pojawiały się także inne marginalne inicjatywy w tej sprawie (m.in. Władimira Borodacza). Niektóre z ugrupowań opozycyjnych zdystansowały się od dyskusji w tej sprawie, dopóki reżim nie zagwarantuje warunków do przeprowadzenia wolnych i rywalizacyjnych wyborów prezydenckich. Z takim postulatem wystąpiła m.in. Białoruska Chrześcijańska Demokracja (BCHD). Rozbieżne stanowiska wskazywały na występowanie poważnych trudności w szeregach środowisk demokratycznych w wypracowaniu wspólnego stanowiska podczas najbliższych wyborów prezydenckich².

Idea zorganizowania prawyborów mających na celu wyłonienie wspólnego kandydata w wyborach prezydenckich pojawiła się po raz pierwszy wśród działaczy opozycji politycznej w 2004 roku, ale dopiero w 2009 roku zaprezentowano całościową koncepcję. Nie przeprowadzono prawyborów podczas wyborów prezydenckich w 2010 roku, gdyż nie potrafiono przekonać do uczestnictwa w nich kandydatów antyreżimowych. Skomplikowany, wielostopniowy mechanizm prawyborów okazał się nierealny do zrealizowania w warunkach białoruskich. W myśl propozycji liberałów (ZPO) prawo zgłoszenia swojej kandydatury miał każdy obywatel Białorusi, posiadający pełnię praw wyborczych. Dodatkowo przyszli kandydaci musieli posługiwać się biegle obydwojma językami urzędowymi. Wymagano od nich również publicznej krytyki reżimu oraz deklaracji zachowania suwerenności Białorusi oraz jej demokratycznego charakteru. Propozycja prawyborów zawierała wiele szczegółowych warunków, jakie musiał spełnić kandydat, m.in. złożenia zobowiązania do ochrony narodowego charakteru kultury białoruskiej i języka ojczystego. W drugim etapie prawyborów niezależni kandydaci mieli przeprowadzić agitację wyborczą, a ich rejestracji miały dokonać komisje wyborcze utworzone w biurach ugrupowań politycznych. Procedurę wyboru wspólnego kandydata uważano za ważną, o ile będzie uczestniczyć w niej przynajmniej 100 tys. wyborców.

² Демсилам предложено объединиться для выработки стратегии президентских выборов 2015 года, http://naviny.by/rubrics/elections/2012/09/23/ic_news_623_402022/ (dostęp 7.07.2017); Партия БНФ предложила механизм определения единого кандидата, http://naviny.by/rubrics/politic /2012/10/13/ic_articles_112_179551/ (dostęp 7.07.2017); У оппозиции появился шанс на честные выборы без Лукашенко, http://naviny.by/rubrics/politic/2012/10/23/ic_articles_112_179666/ (dostęp 7.07.2017); Рымашевский: с теми, кто считает, что Лукашенко имеет право участвовать в выборах, нам не по пути, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/01/16/ic_news_112_409185/ (dostęp 7.07.2017).

Aby wygrać wyścig o miano wspólnego kandydata opozycji w wyborach prezydenckich należało zdobyć nie mniej niż 30% głosów biorących udział w prawyborach. Do pomysłu prawyborów należy ustosunkować się krytycznie, nie tylko z powodu braku tradycji ich organizowania na Białorusi. Aparat władzy nie zgodziłby się na przeprowadzenie w takiej formule prawyborów, a wobec wyborców zastosowałby różnego typu szykany i represje. Opozycja polityczna ponadto nie dysponowała taką ilością własnych pomieszczeń, aby przeprowadzić sprawnie prawyborów w każdym okręgu wyborczym. Należało również powołać komisje wyborcze i przyjąć regulacje normujące zasady ich funkcjonowania. W warunkach białoruskich osiągnięcie liczby 100 tys. wyborców wydawało się nierealne. Pomysł liberałów zorganizowania prawyborów spotkał się z krytyką sporej części opozycji. Spór dotyczący mechanizmu wyboru wspólnego kandydata posiadał głębsze przyczyny. W 2005 roku lider ZPO Anatol Lebiedźka przegrał na KSD rywalizację z A. Milinkiewiczem o miano wspólnego kandydata opozycji w wyborach prezydenckich, gdyż nie potrafił przekonać do siebie regionalnych struktur opozycyjnych. O ostatecznym zwycięstwie Milinkiewicza zdecydowały zakulisowe negocjacje. Lider liberałów obawiał się powtórzenia podobnego scenariusza na przyszłym KSD, stąd też opowiadał się za procedurą prawyborów, gdyż zwiększała jego szanse na wygraną. Idea prawyborów propagowana przez Lebiedźkę spotkała się nawet z krytyką wewnątrzpartyjną, gdyż zarzucono jej nierealność. Przywódca liberałów, w celu przekonania pozostałych ugrupowań opozycyjnych do swojej koncepcji, podjął decyzję o przeprowadzeniu podczas wyborów samorządowych w 2014 roku pilotażu prawyborów w Bobrujsku. Prawyborów te odsłoniły wszystkie słabości opozycji, gdyż nie potrafiono ich przygotować ani przekonać do udziału w nich wyborców. Chociaż po pilotażu prawyborów w 2014 roku Lebiedźka zrezygnował z propagowania ich idei, nie przyłączył się również do innych inicjatyw opozycji mających na celu wyłonienie wspólnego kandydata w przyszłych wyborach prezydenckich³.

Z kolei środowiska emigracyjne we współpracy z częścią krajowej opozycji zaproponowały na V Kongresie Nowej Białoruskiej Diaspory w USA i UE w 2012 roku wyłonienie internetowo opozycyjnego parlamentu, a następnie wybranie tą samą metodą wspólnego kandydata w wyborach prezydenckich. Odwołano się tutaj do przykładu rosyjskiego i powołania Rady Koordynacyjnej Opozycji Rosyjskiej. Pomysł internetowego wyboru parlamentu i wspólnego

³ У ОПГ другой альтернативы нет, http://naviny.by/rubrics/politic/2012/11/08/ic_articles_112_179835/ (dostęp 7.07.2017); Балыкин vs. Лебедько: лидеров не выбирают?, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/06/04/ic_articles_112_181955/ (dostęp 7.07.2017); «Справедливый мир»: о едином кандидате идут разговоры, а не переговоры, http://naviny.by/rubrics/elections/2014/04/06/ic_articles_623_185141/ (dostęp 8.07.2017).

kandydata w wyborach prezydenckich okazał się również mało realny, jak i koncepcja prawyborów. Należało spodziewać się trudności w przekonaniu wyborców, że cała procedura zostanie przeprowadzona w sposób uczciwy i transparentny⁴.

Poszczególni działacze opozycji nie potrafili również powstrzymać się przed zgłaszaniem swoich kandydatur w wyborach prezydenckich, nim nie uzgodniono mechanizmu wyłonienia wspólnego kandydata. Na przełomie 2012/2013 roku zamiar samodzielnego wystartowania w wyborach prezydenckich zadeklarowało szereg liderów i działaczy ugrupowań opozycyjnych. Wśród nich należy wymienić m.in. szefa ZPO A. Lebidźkę, lidera kampanii „Mów Prawdę” U. Nieklajeua, przywódcę ruchu „O Wolność” A. Milinkiewicza, przewodniczącą kampanii obywatelskiej „Nasz Dom” Olgę Karacz, oraz socjaldemokratę Waleryja Frołoua. Poprzez przedwczesne zgłoszenie swoich kandydatur politycy opozycyjni wysyłali jasny sygnał wyborcom, że nie są w stanie porozumieć się w sprawie wyboru wspólnego kandydata. Potwierdzili również zarzuty, że kampania wyborcza w 2015 roku będzie charakteryzowała się podobnym przebiegiem, jak w 2010 roku, gdy opozycja nie potrafiła skonsolidować swoich sił i wystawiła wielu kandydatów⁵.

Z kolei blisko współpracujące ze sobą ugrupowania polityczne – Partia BFL, ruch „O Wolność” oraz kampania „Mów Prawdę” zaproponowały zorganizowanie kolejnego KSD i wybranie na nim wspólnego kandydata środowisk demokratycznych w wyborach prezydenckich w 2015 roku. Chociaż prowadzono zakulisowe negocjacje w tej sprawie, charakteryzowały się one niewielką intensywnością oraz małą skutecznością. Nie poparły tej inicjatywy szerzej inne ugrupowania opozycyjne. Już w lutym 2013 roku stało się jasne, że opozycja polityczna nie wypracuje wspólnego stanowiska w tej sprawie, chociaż kontynuowano kularowe rozmowy. Po niepowodzeniu inicjatywy prawyborów ugrupowania opozycyjne zintensyfikowały rozmowy dotyczące wyłonienia wspólnego kandydata. W marcu 2014 roku w Wilnie spotkali się przedstawiciele siedmiu najważniejszych ugrupowań opozycyjnych: kampanii „Mów Prawdę”, Partii BFL, BCHD, ruchu „O Wolność”, Białoruskiej Partii Lewicy „Sprawiedliwy Świat” (BPL „Sprawiedliwy Świat”), ZPO, oraz Białoruskiej Socjaldemokratycznej Partii „Gromada” (BSDP (G)). Chociaż nie

⁴ *Единогo кандидата в президенты выберет интернет-парламент?*, http://naviny.by/rubrics/politic/2012/12/03/ic_articles_112_180091/ (dostęp 7.01.2017); *Единогo кандидату нужен не идеальный рецепт, а работающая процедура*, http://naviny.by/rubrics/politic/2012/12/22/ic_articles_112_180298/ (dostęp 7.01.2017).

⁵ *Ольга Карач: мое участие в президентских выборах зависит от поддержки белорусского народа*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/08/23/ic_news_112_423430/ (dostęp 7.07.2017); *Генерал Валерий Фролов будет баллотироваться в президенты*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/06/11/ic_news_112_437378/ (dostęp 8.07.2017).

wypracowano wspólnego stanowiska, podjęto decyzję o kontynuowaniu rozmów. BCHD zintensyfikowała działania, aby przekonać pozostałe nurty opozycyjne do zwołania KSD i wybrania na nim wspólnego kandydata opozycji. W kolejnych miesiącach najwięcej kontrowersji powodowała procedura wybrania przedstawicieli na zjazd opozycji. Mimo uchwalenia skomplikowanego mechanizmu ich wyłonienia, porażką zakończyła się próba zorganizowania KSD w 2014 roku. Chociaż część ugrupowań opozycyjnych nadal pozostawała zwolennikiem jego zwołania wiosną 2015 roku, jedynym wymiernym rezultatem ich działań okazało się podpisanie porozumienia dotyczącego procedury wyboru wspólnego kandydata (BSDP „G”, ruch „O Wolność”, kampania „Mów Prawdę”, Partia BFL, BCHD). Jego znaczenie okazało się marginalne, gdyż nie zaakceptowały go pozostałe nurty opozycyjne⁶.

W tle tych wydarzeń podejmowano kolejne próby konsolidacji opozycji politycznej. Pod koniec 2013 roku zaczęły się krystalizować dwie nowe koalicje. Pierwsza funkcjonowała nieformalnie już od kilku lat, tworzyły ją m.in. Partia BFL, ruch „O Wolność”, kampania społeczna „Mów Prawdę”, BSDP „G” oraz komitet założycielski Partii Wolności i Postępu. Wcześniej wspomniane ugrupowania opozycyjne współpracowały przy inicjatywie „ludowego referendum”, której cel polegał na przekonaniu społeczeństwa do przeprowadzenia referendum ogólnopaństwowego. Jego pomysłodawcy przedstawili szereg propozycji reform społeczno-politycznych, jakie należało przeprowadzić w państwie. Wśród nich znalazły się postulaty m.in. zachowania bezpłatnego dostępu do edukacji i służby zdrowia, ograniczenia kadencyjności prezydenta, czy też przystąpienia Białorusi do UE. Chociaż nie zebrano wymaganej liczby podpisów pod inicjatywą referendum ogólnopaństwowego, to jej wymiernym rezultatem było zaciśnienie współpracy pomiędzy wspomnianymi ugrupowaniami opozycyjnymi. Druga koalicja zaczęła się kształtować wokół ZPO. Współpracę z liberałami podjęła m.in. BPL „Sprawiedliwy Świat”, Białoruska Partia Pracujących, Białoruska Partia Kobiet „Nadzieja”, zjednoczenie „Za sprawiedliwe wybory”, partia Białoruski Ruch oraz organizacja Młoda Białoruś. We wrześniu 2013 roku już oficjalnie powołano Sojusz Obywatelski »Za Sprawiedliwe i Uczciwe Wybory dla Lepszego Życia „Tałaka”« („Tałaka”). Główną rolę w tej platformie opozycyjnej pełniły ZPO oraz BPL „Sprawiedliwy Świat”, chociaż

⁶ *Оппозиция планирует определиться с процедурой избрания единого кандидата в ближайшие месяцы*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/01/10/ic_news_112_408772/ (dostęp 7.07.2017); *Единый кандидат-2015: оппозиция не спешит называть имена*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/04/15/ic_articles_112_185223/ (dostęp 7.07.2017); *Янукевич: согласие по единому кандидату в президенты от оппозиции выглядит безнадежно*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/11/15/ic_news_112_448940/ (dostęp 8.07.2017); *«Справедливый мир» не будет подписывать соглашение о механизме выдвижения единого кандидата*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/11/29/ic_news_112_449770/ (dostęp 8.07.2017).

w zjeździe założycielskim uczestniczyło jeszcze kilkanaście innych podmiotów (partie polityczne, organizacje pozarządowe, związki zawodowe). Współpraca ugrupowań tworzących obydwie koalicje opozycyjne nie opierała się na wspólnej podstawie programowej. W skład obydwóch sojuszy wchodziły mocno zróżnicowane środowiska polityczne, co mogło przyczynić się do ich szybkiej dezintegracji. Poza dwoma wspomnianymi platformami opozycyjnymi pozostało szereg innych ugrupowań opozycyjnych m.in. BCHD. Te ostatnie ugrupowanie za główny cel swojej działalności postawiło konsolidację środowisk demokratycznych przed wyborami prezydenckimi w 2015 roku. Mimo podejmowanych działań, niepowodzeniem zakończyła się próba zjednoczenia opozycji, zdecydowały tutaj poważne różnice programowe, oraz rozbieżne cele polityczne poszczególnych polityków⁷.

Po niepowodzeniu zorganizowania KSD w połowie 2014 roku, ugrupowania opozycyjne przystąpiły do wewnątrzpartyjnych dyskusji, aby wyłonić swoich kandydatów w przyszłych wyborach prezydenckich. Mimo funkcjonowania dwóch platform opozycyjnych, wchodzące w ich skład podmioty polityczne samodzielnie promowały swoich kandydatów. Ponownie pojawiły się na giełdzie wyborczej nazwiska znanych liderów opozycyjnych m.in. A. Milinkiewicza (ruch „O Wolność”), U. Nieklajeua (kampania „Mów Prawdę), A. Lebidzki (ZPO), Siargieja Kaliakina (BPL „Sprawiedliwy Świat), O. Karacz (kampania obywatelska „Nasz Dom”), W. Frołoua (BSDP „G”), Aleny Anisim (Towarzystwo Mowy Białoruskiej im. Franciszka Skaryny). Sam Milinkiewicz poważnie zastanawiał się nad rezygnacją z udziału w wyborach i proponował na swoje miejsce swego zastępcę Aleksandra Ławginca. Najwięcej jednak kontrowersji w szeregach opozycji wywołało zgłoszenia swojej kandydatury przez Mikołę Statkiewicza, który przebywał w więzieniu. W połowie 2011 roku sąd skazał go na sześć lat pozbawienia wolności za organizowanie protestów powyborczych. Jego kandydatura miała tylko wymiar symboliczny, gdyż skazany prawomocnym wyrokiem sądowym nie mógł zarejestrować swojej kandydatury. Chociaż większość ugrupowań opozycyjnych zakwestionowała sensowność jego wystawienia jako wspólnego kandydata opozycji, część środowisk demokratycznych

⁷ T. Bakunowicz, *Gra według regul Łukaszenki: opozycja polityczna na Białorusi*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-07-09/gra-wedlug-regul-lukaszenki-opozycja-polityczna-na-bialorusi> (dostęp 8.07.2017); *Новая оппозиционная коалиция рассматривает возможность выдвижения общего кандидата на президентских выборах*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/08/27/ic_news_112_423657/ (dostęp 8.07.2017); *Определить оппозиционного лидера, который стал бы единым кандидатом в президенты Беларуси, должны все сторонники перемен*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/09/22/ic_news_112_425227/ (dostęp 8.07.2017); *В президентской кампании 2015 года для БХД главным будет сплочение демсил*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/10/28/ic_news_112_427169/ (dostęp 8.07.2017).

poparła jego kandydaturę. Zwolennikiem jego udziału w wyborach okazał się, między innymi, lider kampanii „Mów Prawdę” U. Nieklajeu, który w przypadku jego niewolnienia przed wyborami prezydenckimi, proponował go zastąpić dublerem, który wycofałby się z kampanii wyborczej przed samym głosowaniem (aktywny bojkot). Kandydaturę M. Statkiewicza poparł również przywódca liberałów A. Lebedźka, chociaż sam nie planował wycofać się z udziału w wyborach prezydenckich. W listopadzie 2014 roku jego stanowisko potwierdził komitet polityczny ZPO. Popierając kandydaturę M. Statkiewicza część środowisk opozycyjnych pragnęła poinformować opinię międzynarodową o fakcie przetrzymywania nadal na Białorusi więźniów politycznych oraz zaprotestować przeciwko przyszłemu fałszerstwu wyborczemu. Ta część opozycji, która poparła kandydaturę Statkiewicza, nie potrafiła uzgodnić przyszłych działań w jego sprawie. Niektórzy działacze opozycji opowiadali się za tym, aby Statkiewicza wybrać na symbolicznego kandydata opozycji, a po odmowie jego rejestracji przystąpić do akcji bojkotu wyborów. Inni próbowali traktować go jako realnego rywala Łukaszenki w wyborach prezydenckich⁸.

Część środowisk demokratycznych po wcześniejszym niepowodzeniu wyłonienia wspólnego kandydata, podjęła decyzję o kontynuowaniu rozmów w tej kwestii w węższym gronie. Takie negocjacje prowadzono wśród ugrupowań reprezentujących koalicję „Ludowego Referendum”. Poszczególne podmioty wchodzące w jej skład miały zaproponować kandydatury swoich działaczy, z grona których planowano w późniejszej fazie wybrać wspólnego kandydata koalicyjnego. Partia BFL wystawiła Rygora Kostusioua, kampania „Mów Prawdę” – Taccianę Karatkiewicz, a BSDP „G” – Irinę Westard. Ruch „O Wolność” zrezygnował ze zgłoszenia swego kandydata oraz wycofał się z popierania innych niezależnych polityków. Z kolei Partia BFL oraz BSDP „G” poparły ostatecznie kandydaturę T. Karatkiewicz. W przededniu rozpoczęcia kampanii wyborczej U. Nieklajeu podjął decyzję o wyjściu ze struktur opozycyjnych, co odczytano jako jego niezgodę na kandydaturę T. Karatkiewicz. W kwietniu 2015 roku T. Karatkiewicz została oficjalną kandydatką koalicji „Ludowego Referendum” w przyszłych wyborach prezydenckich, chociaż jej rozpoznawalność wśród wyborców pozostawała marginalna. W międzyczasie z udziału w wyborach zrezygnowała Olga Karacz. Jeszcze poważniejsze problemy wystąpiły z wyłonieniem wspólnego kandydata przez koalicję „Tałaka”. Liderzy ZPO i BPL „Sprawiedliwy Świat” nie potrafili nawet uzgodnić, których z nich

⁸ T. Bakunowicz, *Gra według reguł...*; *Кто займет место между властью и оппозицией?*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/10/06/ic_articles_112_187119/ (dostęp 8.07.2017); *Лукашенко умножил свой рейтинг на два*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/10/15/ic_articles_112_187259/ (dostęp 8.07.2017); *ОГП идет на выборы самостоятельно*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/11/25/ic_articles_112_187624/ (dostęp 8.01.2017).

będzie reprezentował ich własny blok wyborczy podczas najbliższych wyborów prezydenckich. W konsekwencji swoją kandydaturę podtrzymali zarówno A. Lebidzka, jak i S. Kaliakin. Nadal zamiar udziału w wyborach zgłaszali inni politycy opozycyjni, m.in. W. Fraulou, A. Anisim, M. Statkiewicz, Anatolij Lewkowicz oraz Aleksandr Mech. Pod koniec kwietnia 2015 roku Białoruska Partia „Zielonych” opowiedziała się za kandydaturą niezależnego kandydata Jurija Szulgana. Z kolei BCHD zrezygnowała z wystawiania swojego przedstawiciela oraz wycofała się poparcia innych kandydatów opozycyjnych⁹.

Najszybciej przygotowania do rozpoczęcia kampanii wyborczej rozpoczęła koalicja „Ludowego Referendum”. W maju 2015 roku powołała ona sztab koordynujący jej działania podczas najbliższych wyborów prezydenckich oraz parlamentarnych. Współpraca podmiotów współtworzących blok wyborczy zakończyła się pod koniec sierpnia 2015 roku, gdy z powodu różnic programowych Partia BFL wycofała się z dalszego poparcia w wyborach prezydenckich T. Karatkiewicz. Pod koniec czerwca 2015 roku powstała grupa inicjatywna wspierająca kandydaturę M. Statkiewicza w wyborach prezydenckich. W jej skład weszli przedstawiciele m.in. Białoruskiej Socjaldemokratycznej Partii „Ludowa Gromada”, ZPO, BCHD, Młodego Frontu, Niezależnego Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Radioelektronicznego, ruchu „Za państwowość i niezależność Białorusi” (U. Nieklajeu) oraz ruch solidarności „Razem”. Pod koniec czerwca 2016 roku z wyborów wycofała się przewodnicząca Towarzystwa Języka Białoruskiego im. Franciszka Skaryny Alena Anisim¹⁰.

Ówczesne działania opozycji politycznej należy ocenić niezwykle krytycznie. Tak jak przy poprzednich wyborach prezydenckich nurty opozycyjne uwikłały się w długotrwałe spory dotyczące mechanizmu wyboru wspólnego kandydata. Zaniedbano zupełnie przygotowanie wspólnego programu wyborczego. W przededniu kampanii wyborczej swoje aspiracje do udziału

⁹ В середине апреля кампания «Народный референдум» планирует назвать совместного кандидата на президентские выборы, http://naviny.by/rubrics/politic/2015/03/07/ic_news_112_455149/ (dostęp 8.07.2017); «Народный референдум» может выдвинуть кандидатом в президенты женщину, http://naviny.by/rubrics/politic/2015/03/26/ic_news_112_456049/ (dostęp 8.07.2017); Оппозиция пойдет против Лукашенко в ростовырку, http://naviny.by/rubrics/politic/2015/04/02/ic_articles_112_188600/ (dostęp 8.07.2017); Центральный совет Белорусской партии «Зеленые» принял решение поддержать на предстоящих президентских выборах независимого кандидата-самовыдвиженцев Юрия Шульгана, http://naviny.by/rubrics/society/2015/04/27/ic_news_116_457215/ (dostęp 8.07.2017).

¹⁰ «Народный референдум» создает координационный штаб на выборы 2015 и 2016 годов, http://naviny.by/rubrics/politic/2015/05/05/ic_articles_112_188815/ (dostęp 7.07.2017); Короткевич не поддержит предложение Некляева сняться в пользу Статкевича, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/06/30/ic_articles_623_189220/ (dostęp 5.07.2017); Партия БНФ отказалась поддержать Короткевич на выборах, <http://belsat.eu/ru/news/partiya-bnf-otkazalas-podderzhat-na-prezidentskih-vyborah-tatyanu-korotkevich/> (dostęp 12.07.2017).

w wyborach prezydenckich zgłaszało kilkunastu działaczy opozycyjnych. Nadzieje na wystawienie wspólnego kandydata okazały się płonne. Z punktu widzenia Łukaszenki ówczesne działania opozycji ułatwiały mu wygranie po raz kolejny wyborów prezydenckich. Proreżimowe media wykorzystywały propagandowo niepowodzenia opozycji w wyłonieniu wspólnego kandydata, i potwierdzały mit bezalternatywnego przywództwa politycznego Łukaszenki. Także sama opozycja poprzez swoje działania przyczyniała się do utrwalenia swojego wizerunku w społeczeństwie, jako siły niezdolnej do przejęcia władzy. Opozycja polityczna nie potrafiła również zdecydować się na wybór przyszłej strategii wyborczej. Należało podjąć decyzję o udziale w wyborach prezydenckich, ewentualnie przyłączyć się do akcji ich bojkotu. Nie wypracowanie wspólnego stanowiska w tej sprawie skutkowałoby powtórzeniem scenariusza ze wcześniejszych wyborów, gdy część opozycji politycznej uczestniczyła w nich, a część przystąpiła do ich bojkotu. W warunkach białoruskich wszystkie wybory mają charakter fasadowy. Błąd opozycji polegał na zbytym zaangażowaniu w bezalternatywne wybory, zamiast skoncentrować się na wypracowaniu długotrwałej strategii walki z reżimem¹¹.

Kolejny poważny błąd opozycji politycznej polegał na nieumiejętności wykorzystania sprzyjającej jej sytuacji międzynarodowej. Po 2010 roku pogłębiła się izolacja międzynarodowa Białorusi, gdyż państwa zachodnie nałożyły na nią sankcje za nieprzestrzeganie podstawowych wartości demokratycznych. Interwencja rosyjska na Ukrainie ułatwiła Łukaszence przełamanie impasu w relacjach ze strukturami zachodnimi. Podjęcie się roli mediatora w konflikcie rosyjsko-ukraińskim pozwoliło Łukaszence odmrozić relacje z UE oraz USA. Z obawy przed powtórzeniem scenariusza ukraińskiego na Białorusi, struktury zachodnie wykazywały większą skłonność do ustępstwa politycznych wobec Łukaszenki, ale żądały wypełnienia z jego strony minimalnych warunków, m.in. uwolnienia więźniów politycznych oraz rezygnacji z dalszych represji politycznych. W przypadku wyborów prezydenckich w 2015 roku Zachód wymagał zwiększenia ich transparentności, ale równocześnie sygnalizował gotowość uznania ich wyników w przypadku zwycięstwa wyborczego Łukaszenki. Przy takim stanowisku państw zachodnich należało oczekiwać zmarginalizowania roli opozycji politycznej. Także działania białoruskiej opozycji skłoniły Zachód do zmiany optyki. Jej słabość wewnątrz oraz nieumiejętność konsolidacji wskazywały na niezdolność przejęcia przez nią władzy w państwie. Z uwagi na rozwój sytuacji na Ukrainie, państwa zachodnie nie wykazywały zainteresowania destabilizacją sytuacji politycznej na Białorusi, gdyż mogła wykorzystać ją Rosja jako pretekst do przeprowadzenia interwencji zbrojnej

¹¹ «Говори правду!» не откажется от участия в выборах, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/04/13/ic_articles_112_181449/ (dostęp 9.07.2017).

w tym państwie. Był to także jeden z powodów mniejszego zaangażowania Zachodu we wspieranie opozycji demokratycznej na Białorusi.

Przed wyborami prezydenckimi w 2015 roku niewielką aktywność wykazywały proreżimowe partie polityczne. Jak zawsze swoją kandydaturę zgłosił lider Partii Liberalno-Demokratycznej (PL-D) Siargiej Gajdukiewicz oraz ataman białoruskich kozaków, przewodniczący Białoruskiej Partii Patriotycznej (BPP) Mikołaj Ułachowicz. Ich kandydatury nie stanowiły żadnego zagrożenia dla Łukaszenki. Służyły jedynie wykazaniu przed opinią międzynarodową „rywalizacyjnego” charakteru wyborów głowy państwa.

Tak jak w poprzednich wyborach prezydenckich, pojawiły się inne marginalne kandydatury, m.in. bezrobotnej Żanny Romanowskiej, dyrektora firmy turystycznej z Nowopołocka Andreja Konowca, specjalistki ds. reklamy Iriny Persziny, Siargieja Zabłockiego, wychowawczyni Tamary Biriukowej, fotografa Aleksandra Judajewa, ekonomisty Wiktora Ciareszczanki, przedsiębiorcy Jurija Redkowa oraz dyrektora kampanii Veduus Wiktora Titowicza.

PROCES REJESTRACJI KANDYDATÓW

Wybory prezydenckie na Białorusi zostały wyznaczone na 11 października 2015 roku. Przyjęte na przełomie 2013/2014 roku niewielkie zmiany w kodeksie wyborczym nie wpłynęły na liberalizację przepisów wyborczych. Po wyborach prezydenckich w 2010 roku i wyborach parlamentarnych w 2012 roku OBWE rekomendowała władzom Białorusi wprowadzenie 38 poprawek do kodeksu wyborczego, aby te uwzględniły tylko trzy zalecenia. Tym samym białoruski kodeks wyborczy nadal nie spełniał standardów międzynarodowych. Kosmetyczne zmiany w prawie wyborczym przyjęto bez szerszych konsultacji społecznych. W wielu dziedzinach pogarszały one warunki prowadzenia kampanii wyborczej. Zakazano m.in. bojkotu wyborów oraz zniesiono współfinansowanie agitacji wyborczej z budżetu państwowego. Zachowano wyłącznie możliwość zakładania indywidualnych kont wyborczych i gromadzenia na nich środków finansowych. Pozostawiono w kodeksie wyborczym najbardziej krytykowane przepisy, dotyczące m.in. zasad formułowania komisji wyborczych, organizacji głosowania przedterminowego, czy też kontroli procesu wyborczego¹².

¹² *Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Выніковая Справаздача кампаніі „Права выбару”,* Мінск 2015, s. 12–13; *Республика Беларусь. Выборы президента 11 октября 2015 года. Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ,* Варшава 2016, s. 3, 7; <http://www.osce.org/ru/odihr/elections/belarus/221346?download=true> (dostęp 7.07.2017).

Swoje grupy inicjatywne próbowało zarejestrować 15 kandydatów. Podczas procesu rejestracji grup inicjatywnych, Centralna Komisja Wyborcza Republiki Białorusi ds. Wyborów i Prowadzenia Ogólnokrajowych Referendów (CKW) dokonała ich pierwszej selekcji i zarejestrowała 8 grup inicjatywnych (A. Łukaszenki, S. Kaliakina, S. Gajdukiewicza, T. Karatkiewicz, A. Lebidźki, W. Cioreszczanki, Ż. Romanowskiej, M. Ułachowicza). Pozostałym grupom inicjatywnym z różnych powodów odmówiono rejestracji (A. Konowiec- przebywał na Białorusi przed wyborami krócej niż 10 lat; M. Statkiewicz- pobyt w więzieniu; I. Perszina, T. Biriukowa, A. Judajew- grupy inicjatywne poniżej 100 osób; S. Zabłocki- nieprawidłowości podczas składania dokumentów i tworzenia grupy inicjatywnej; W. Titowicz- dokumenty złożone po upływie terminu). Nie wszyscy kandydaci zdążyli z rejestracją swoich grup inicjatywnych. M.in. pod pozorem przebywania w stanie nietrzeźwym w miejscu publicznym aresztowano J. Szulgana przed budynkiem komisji wyborczej w ostatnim dniu rejestracji grup inicjatywnych. Tym samym przekreślono jego szanse na udział w wyborach prezydenckich. Po rejestracji grup inicjatywne przystąpiły do zbierania 100 tys. podpisów poparcia potrzebnych do rejestracji ich kandydatów. Chociaż niezależni obserwatorzy odnotowali poprawę warunków w tej dziedzinie w porównaniu z poprzednimi wyborami prezydenckimi, nadal występowały przypadki utrudniania ze strony organów państwowych procesu zbierania podpisów (np. zatrzymywanie członków grup inicjatywnych, zakaz zbierania podpisów w najbardziej uczęszczanych miejscach etc.). Tego typu obostrzenia nie dotyczyły członków grupy inicjatywnej A. Łukaszenki. Przy zbieraniu podpisów pod kandydaturą ówczesnego prezydenta często wykorzystywano przymus administracyjny, zmuszając pracowników instytucji i przedsiębiorstw państwowych do poparcia urzędującego prezydenta. Wiele grup inicjatywnych Łukaszenki powołały lokalne organy wykonawcze. Ostatecznie CKW zarejestrowała czworo kandydatów (A. Łukaszenkę, S. Gajdukiewicza, T. Karatkiewicz, M. Ułachowicza). Liderzy partii opozycyjnych A. Lebidźka oraz S. Kaliakin nie zebrali wymaganych prawem 100 tys. podpisów, podobnie jak niezależna kandydatka Ż. Romanowska. Inaczej sytuacja wyglądała w przypadku W. Cioreszczanki, który zgromadził pod swoją kandydaturą ponad 130 tys. podpisów poparcia, ale z powodów proceduralnych CKW nie uznała ważności ponad 123 tys. podpisów¹³.

¹³ *Сведения о регистрации инициативных групп избирателей по выдвижению кандидатов в Президенты Республики Беларусь*, <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Sved2.pdf> (dostęp 7.07.2017); *Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь...*, s. 25–39; *Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ...*, s. 13; *Татьяне Короткевич не разрешили провести пикеты в Минске 15 июля*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/07/13/ic_news_623_460337/ (dostęp 11.07.2017); *Аналитический недельный отчет по итогам наблюдения: 23 июля – 2 августа*,

Rejestracja grup inicjatywnych i kandydatów przebiegała pod pełną kontrolą reżimu. Z kilkunastu kandydatów proces rejestracji przeszło tylko czterech. Ich dobór nie pozostawał przypadkowy. W gronie tym znaleźli się: dotychczasowy prezydent A. Łukaszenka, dwóch polityków z proreżimowych partii politycznych – S. Gajdukiewicz oraz M. Ułachowicz oraz kandydatka wystawiona przez koalicję „Ludowego Referendum” – T. Karatkiewicz. W przyjętej strategii Łukaszenka starał się uniknąć sytuacji z poprzednich wyborów prezydenckich, gdy zdecydował się na użycie siły wobec protestujących. Z powodu zagrożenia rosyjskiego Łukaszenka dążył do poprawy relacji z Zachodem, a wybory prezydenckie w 2015 roku stanowiły probierz jego dobrych intencji. Gdyby zdecydował się na brutalną pacyfikację protestów wyborczych, oddaliłyby się jego szanse na zbliżenie ze strukturami zachodnimi. Plany poprawy relacji z Zachodem mogła Łukaszence pokrzyżować własna opozycja polityczna, stąd też podjął działania, aby wyeliminować zagrożenie z jej strony. Najbardziej problematycznym rywalem Łukaszenki w wyborach prezydenckich był M. Statkiewicz. Jego wcześniejsze skazanie prawomocnym wyrokiem sądowym ułatwiło Łukaszence zakwestionowanie jego kandydatury. Kolejni liderzy opozycji A. Lebidzka i S. Kaliakin nie potrafili nawet osiągnąć wymaganego progu poparcia wyborczego, aby zarejestrować swoje kandydatury. Inne marginalne kandydatury nie stanowiły poważnego zagrożenia dla reżimu. W połowie 2015 roku aż 37,4 % wyborców deklarowało oddać swój głos w wyborach prezydenckich na A. Łukaszenkę, a na wspólnego kandydata opozycji – 20,6%. Od kilkunastu lat środowiska demokratyczne nie potrafiły zwiększyć swojego elektoratu powyżej 10–20%. Jednym z głównych powodów takiej sytuacji był postępujący kryzys zaufania do sił opozycyjnych. O wzroście poparcia dla Łukaszenki w ostatnich dwóch latach zdecydowała głównie sytuacja we wschodniej Ukrainie. Część wyborców postrzegała Łukaszenkę jako gwaranta stabilizacji sytuacji politycznej na Białorusi. Wzrostowi popularności Łukaszenki nie zaszkodził nawet pogłębiający się kryzys gospodarki białoruskiej. W rozbiciu na poszczególnych polityków opozycyjnych najwięcej wyborców wyrażało gotowość zagłosować na U. Nieklajeua (4,7%), M. Statkiewicza (4,5%), A. Lebidzkę (4,2%), S. Kaliakina (1,6%) oraz T. Karatkiewicz (1,1%)¹⁴.

Najbardziej zagadkowa pozostaje kandydatura T. Karatkiewicz, gdyż idealnie wpasowała się w oczekiwania reżimu. W swoich wypowiedziach odżegnywała się od organizacji protestów powyborczych. Nie krytykowała również

<http://www.belhelcom.org/ru/document/analiticheskiy-nedelnyy-otchet-po-itogam-nablyudeniya-23-iyulya-2-avgusta> (dostęp 20.07.2017).

¹⁴ Цифра дня. За Лукашенко готовы проголосовать 38,6% избирателей, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/07/01/ic_articles_623_189227/ (dostęp 11.07.2017).

zbytnio A. Łukaszenki. Na forum międzynarodowym przekonywała państwa zachodnie do poprawy relacji z Białorusią. Jako kandydatka „zjednoczonej opozycji” świetnie nadawała się do pełnienia roli pośrednika pomiędzy opozycją a reżimem. Podczas kampanii wyborczej otrzymała nawet wsparcie mediów proreżimowych. Już wcześniej pojawiały się głosy krytyczne wobec kampanii „Mów Prawdę”, oskarżanej o współpracę ze służbami specjalnymi. Podejrzenia te nasiliły się po przeforsowaniu przez część opozycji kandydatury T. Karatkiewicz w wyborach prezydenckich w 2015 roku. Lepszej sytuacji reżim nie mógł sobie wymarzyć, niż posiadanie sterowalnego i cieszącego się poparciem Zachodu lidera opozycji. W jednym z możliwych scenariuszy mógł sam doprowadzić do takiej sytuacji poprzez podjęcie odpowiednich działań. Z punktu widzenia reżimu pełnienie roli liderów opozycji przez takich polityków, jak A. Milinkiewicz czy też M. Statkiewicz pozostawało problematyczne. Jako zadeklarowani przeciwnicy Łukaszenki żądali jego ustąpienia z funkcji prezydenta. W rozmowach z politykami zachodnimi opowiadali się za zwiększeniem nacisku na reżim, aby zmusić go do liberalizacji systemu politycznego. Często krytykowali sytuację wewnętrzną w państwie i odwoływali się do poparcia społecznego w celu usunięcia Łukaszenki od władzy. Wykreowanie przez reżim „własnego” lidera opozycji okazywało się najlepszym wyjściem z sytuacji. Być może mieliśmy do czynienia właśnie z taką sytuacją podczas wyborów prezydenckich w 2015 roku.

FORMOWANIE KOMISJI WYBORCZYCH

Terytorialne komisje wyborcze

Zgodnie z kodeksem wyborczym za organizację i przeprowadzenie wyborów prezydenckich na Białorusi odpowiada CKW, terytorialne komisje wyborcze oraz obwodowe komisje wyborcze. Ordynacja wyborcza gwarantuje każdemu z kandydatów prawo desygnowania swojego przedstawiciela z głosem doradczym do dwunastoosobowej CKW oraz trzydziestu mężów zaufania we wszystkich pozostałych komisjach wyborczych. W 2015 roku oprócz Łukaszenki, pozostali kandydaci skorzystali z tego przywileju. Wybór członków komisji wyborczych przebiegał pod pełną kontrolą reżimu. Nie mniej niż 1/3 składu osobowego terytorialnych i obwodowych komisji wyborczych powinni stanowić działacze partii politycznych i organizacji społecznych. Pod wpływem krytyki międzynarodowej w kodeksie wyborczym ograniczono liczbę przedstawicieli administracji państwowej w terytorialnych i obwodowych komisjach wyborczych do 1/3 ich składu. Mimo tych ograniczeń, to faktycznie lokalne organy administracyjne decydowały o obsadzie komisji wyborczych. Podobnie sytuacja wyglądała

w 2015 roku. Pojawiło się wiele innych zarzutów dotyczących formowania terytorialnych komisji wyborczych. Lokalne władze niedostatecznie informowały o miejscu i czasie powołania komisji wyborczych, często nawet dezinformowały, aby utrudnić ugrupowaniom opozycyjnym zgłoszenie swoich kandydatów. Podczas wyborów prezydenckich w 2015 roku do 153 terytorialnych komisji wyborczych wybrano 1916 osób. Teoretycznie zachowano proporcje dotyczące składu terytorialnych komisji wyborczych, gdyż przedstawiciele administracji państwowej stanowili tylko 20,1%, a członkowie organizacji społecznych i partii politycznych 55,3%. Oficjalne statystyki są mocno mylące, gdy przeanalizujemy je pod innym kątem. W terytorialnych komisjach wyborczych marginalnie byli reprezentowani przedstawiciele partii politycznych, gdyż wybrano ich tylko 149 (7,8%). Najwięcej wybrano członków ugrupowań proreżimowych: Białoruskiej Partii Socjalno-Sportowej (BPS-S) – 2; Komunistycznej Partii Białorusi (KPB) – 94; PL-D – 4, Republikańskiej Partii Pracy i Sprawiedliwości (RPPiS) – 39. Do terytorialnych komisji wyborczych opozycyjne partie polityczne wystawiły 63 kandydatów, a wybrano jedynie 10 osób (0,52%): BPL „Sprawiedliwy Świat”: 4, BSDP „G” – 1, ZPO – 3, Partia BFL – 2. Dodatkowych kilkunastu przedstawicieli środowiska demokratyczne zgłosiły indywidualnie na drodze zbierania podpisów, ale wybrano tylko nielicznych.

W porównaniu z wyborami prezydenckimi w 2010 roku zmalała z 14 do 10 liczba reprezentantów partii opozycyjnych w terytorialnych komisjach wyborczych. Tak jak w poprzednich wyborach prezydenckich, w terytorialnych komisjach wyborczych znaleźli się głównie urzędnicy państwowi, powiązani z aparatem władzy „niezależni kandydaci” oraz działacze proreżimowych organizacji społecznych i partii politycznych (m.in. Białej Rusi, Białoruskiego Republikańskiego Związku Młodzieży, Białoruskiego Związku Kobiet, Białoruskiego Społecznego Zjednoczenia Weteranów, Federacji Związków Zawodowych Białorusi, KPB, oraz RPPiS). Chociaż w skali krajowej przestrzegano wymogu, aby 1/3 komisji wyborczych składała się z przedstawicieli organizacji społecznych i partii politycznych, często występowały komisje wyborcze, gdzie nie wypełniono tego warunku. Podczas wyborów prezydenckich w 2015 roku reżim zapewnił sobie pełną kontrolę nad pracami terytorialnych komisji wyborczych. Ten jednostronny charakter komisji wyborczych od lat krytykuje m.in. OBWE. Ponad 90% terytorialnych komisji wyborczych znalazło się poza kontrolą środowisk demokratycznych¹⁵.

¹⁵ Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь..., s.16–18; *Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ...*, s. 9–10; *Отчет по наблюдению за формированием территориальных избирательных комиссий*, http://www.belhelcom.org/sites/default/files/otczet_formirovanie_tik.pdf (dostęp 11.07.2017); Сведения о составе территориальных комиссий по выборам Президента Республики Беларусь, <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Elect2.pdf> (dostęp 8.07.2017).

Obwodowe komisje wyborcze

Także przy formowaniu obwodowych komisji wyborczych niezależni obserwatorzy odnotowali wiele nieprawidłowości. Miały one podobną strukturę osobową jak terytorialne komisje wyborcze (urzędnicy państwowi, „niezależni kandydaci”, członkowie proreżimowych organizacji społecznych i partii politycznych). Reżim odmawiał zgłaszania swoich kandydatów niezarejestrowanym opozycyjnym ugrupowaniom politycznym oraz niezależnym organizacjom pozarządowym i ich regionalnym strukturom (m.in. BCHD, kampanii „Mów Prawdę”, ruchowi „O Wolność”). Ponownie pojawiły się problemy z ustaleniem terminów zgłaszania kandydatów do obwodowych komisji wyborczych, gdyż lokalne władze niedostatecznie o tym informowały. W obwodowych komisjach wyborczych przedstawiciele partii politycznych stanowili 4,4%. Najwięcej wybrano członków z proreżimowych partii politycznych: Białoruskiej Partii Agrarnej – 610, BPS-S -635, KPB – 735, oraz RPPiS-926. Opozycja demokratyczna wystawiła 516 kandydatów, znacznie mniej niż podczas wyborów samorządowych i parlamentarnych w 2014 roku. Nawet gdyby ich wszystkich wybrano, nie stanowiliby więcej niż 0,76% członków obwodowych komisji wyborczych. Środowiska opozycyjne nie posiadały zasobów, aby kontrolować prawidłowość procesu wyborczego. Dodatkowo reżim dokonał selekcji ich kandydatów i ostatecznie w składzie obwodowych komisji wyborczych znalazło się 32 przedstawiciele opozycji (w tym 30 działaczy partii opozycyjnych: BPL „Sprawiedliwy Świat” – 21, BSDP „G” – 3, ZPO – 4, Partii BFL – 2). Aż 99,45% tego typu komisji wyborczych znalazło się poza kontrolą ugrupowań demokratycznych. W obwodzie mińskim i samym Mińsku nie wybrano ani jednego kandydata opozycji do obwodowych komisji wyborczych. Nie wszystkie obwodowe komisje wyborcze posiadały wymaganą prawem liczbę członków. Nawet w takich sytuacjach reżim nie zgodził się na ich uzupełnienie działaczami opozycji. Dodatkowo występowała w nich nadreprezentacja kobiet. Choć wielu kandydatów środowisk demokratycznych odwołało się od decyzji lokalnych władz odmawiających im udziału w pracach komisji wyborczych, sądy negatywnie rozpatrywały tego typu sprawy, nawet gdy występowały rażące naruszenia prawa wyborczego¹⁶.

¹⁶ *Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь...*, s.19–24; *Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ...*, s. 9–10; *Отчёт по итогам наблюдения за формированием участковых избирательных комиссий*, <http://www.belhelcom.org/ru/document/otchyot-po-itogam-nablyudeniya-za-formirovaniem-uchastkovykh-izbiratelnyh-komissiy> (dostęp 12.07.2017); *Сведения о составе участковых комиссий по выборам Президента Республики Беларусь*, <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Elect9.pdf> (dostęp 12.07.2017).

AGITACJA WYBORCZA

Zasady finansowania agitacji wyborczej

Nowe poprawki do kodeksu wyborczego z listopada 2013 roku wprowadziły zakaz współfinansowania agitacji wyborczej z budżetu państwowego. Środki finansowe na prowadzenie agitacji wyborczej mogły pochodzić wyłącznie z wpłat własnych kandydatów, wyborców oraz osób prawnych, zgromadzonych na indywidualnych kontaktach wyborczych. Podczas wyborów prezydenckich w 2015 roku górny limit wydatków na prowadzenie agitacji wyborczej wynosił 94 tys. euro. W kodeksie wyborczym zakazano wnoszenia wpłat na konta wyborcze m.in. innym państwom, organizacjom międzynarodowym, osobom prawnym jeżeli otrzymały w ostatnim roku bezzwrotną pomoc zagraniczną, ewentualnie gdy jej współwłaścicielem bądź założycielem był cudzoziemiec, samorządom lokalnym, organizacjom krajowym finansowanym z budżetu państwa, oraz organizacjom dobroczynnym i związkom wyznaniowym. Ograniczone fundusze wpłynęły na niewielką efektywność prowadzonych działań marketingowych przez większość zarejestrowanych kandydatów, za wyjątkiem A. Łukaszenki. Ówczesny prezydent wielokrotnie naruszył w tej mierze przepisy dotyczące zasad finansowania agitacji wyborczej. Nie tylko na masową skalę wykorzystywał środki budżetowe. Otrzymał również wsparcie finansowe od własnych oligarchów. CKW odmówiła przeprowadzenia audytu jego niezaksięgowanych wpływów finansowych. Na tym etapie kampanii wyborczej CKW nie zagwarantowała wszystkim kandydatom równych warunków finansowania agitacji wyborczej. Ustawowo określone niewielkie środki finansowe na agitację wyborczą doprowadziły do zaniku płatnych reklam wyborczych oraz zredukowały znacząco druk materiałów wyborczych (z wyjątkiem A. Łukaszenki). Od wielu lat wybory na Białorusi cieszyły się niewielkim zainteresowaniem społeczeństwa. Po ostatnich zmianach w ich finansowaniu te zjawisko pogłębiło się, gdyż kandydatom utrudniono kontakt z wyborcami¹⁷.

¹⁷ *Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь...*, s. 40–42; *В Мозилеве доверенные лица Лукашенко провели 20 встреч с избирателями. Только 2 из них анонсировались*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/10/09/ic_news_623_464702/ (dostęp 20.07.2017); *Аналитический недельный отчет по итогам наблюдения: 21–27 сентября*, <http://www.belhelcom.org/ru/document/analiticheskij-nedelnyy-otchet-po-itogam-nablyudeniya-21-27-sentyabrya> (dostęp 20.07.2017).

Organizacja spotkań wyborczych

W ocenie niezależnych obserwatorów nie poprawiły się znacząco warunki prowadzenia agitacji wyborczej w porównaniu z poprzednimi wyborami. Restrykcyjne przepisy kodeksu wyborczego utrudniały organizowanie spotkań wyborczych. Dodatkowo aparat władzy ograniczał administracyjnie konkurentom Łukaszenki możliwość przeprowadzenia zgromadzeń wyborczych. Zgodnie z ordynacją wyborczą kandydaci są zobligowani dwa dni przed spotkaniem wyborczym poinformować lokalne władze o tym fakcie. Ustawa o zgromadzeniach publicznych wydłużała ten termin do 15 dni. Sprzeczne przepisy ułatwiały manipulacje nimi. Tego typu przypadki wystąpiły również podczas wyborów prezydenckich w 2015 roku. Brakuje również szczegółowych wytycznych dotyczących wyznaczania miejsc na zgromadzenia wyborcze. W części miejscowości wskazywano ogólnie obszar, gdzie je można zorganizować. Część organów administracyjnych podawało konkretne miejsca spotkań wyborczych, a niektóre planowały je poza centrum miasta, często na jego peryferiach, bądź na rzadko uczęszczanych obiektach sportowych. Tego typu ograniczenia nie dotyczyły A. Łukaszenki, któremu wyznaczano najlepsze lokalizacje. Często również agitację za poparciem jego kandydatury prowadzono w przedsiębiorstwach państwowych i na uczelniach wyższych. Zgodnie z danymi CKW najwięcej zgłoszeń o organizację spotkań wyborczych przedstawiły sztaby wyborcze T. Karatkiewicz oraz A. Łukaszenki. W przypadku Łukaszenki często nie dokonywano oficjalnego zawiadomienia o zamiarze ich przeprowadzenia (np. z 20 spotkań wyborczych w Mohylewie zaanonsowano tylko 2). Łukaszenka otrzymał również wsparcie ze strony proreżimowych organizacji społecznych. We wszystkich regionach kraju odnotowano silną agitację za kandydaturą A. Łukaszenki. Często lokalne władze organizowały różnotematyczne spotkania, często z emerytami, gdzie przedstawiano osiągnięcia urzędującego prezydenta. Na Białorusi odbył się cykl koncertów „My razem”, podczas których prezentowano logotypy kampanii wyborczej A. Łukaszenki. Aktywność pozostałych proreżimowych kandydatów na tym polu pozostawała marginalna. Większość opozycji zdystansowała się od poparcia T. Karatkiewicz. W środowisku opozycyjnym nadal trwały dyskusje dotyczące dalszej strategii. Część sił opozycyjnych przystąpiła do organizacji akcji protestacyjnych, które spotkały się z przeciwdziałaniem władz¹⁸.

¹⁸ Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь..., s. 44–47; Всебелорусское объединенное казачество поддержало на выборах кандидатуру Лукашенко, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/17/ic_news_623_463572/ (dostęp 19.07.2017); Ермошина признала лидерство Короткевич по количеству заявок на встречи с избирателями, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/18/ic_news_623_463643/ (dostęp 19.07.2017); Отчет по итогам

DOSTĘP DO ŚRODKÓW MASOWEJ INFORMACJI

W kodeksie wyborczym zagwarantowano wszystkim kandydatom równy dostęp do mediów publicznych. Zgodnie z ordynacją wyborczą każdy z kandydatów ma prawo wydrukować bezpłatnie swój program wyborczy w wybranych gazetach państwowych. Kandydatom przysługuje również prawo do nieodpłatnego wystąpienia w państwowej telewizji i radiu. Szczegółowe regulacje dotyczące dostępu kandydatów do mediów państwowych przedstawia CKW. W wyborach prezydenckich w 2015 roku zapewniono każdemu kandydatowi dwa półgodzinne wystąpienia w telewizji oraz radiu. Dodatkowo CKW zarezerwowała godzinę na telewizyjną debatę prezydencką. Prawo wyborcze przewiduje również możliwość wykupienia płatnego czasu reklamowego. W porównaniu z wyborami prezydenckimi w 2010 roku zwiększyło się zainteresowanie mediów proreżimowych problematyką wyborczą. Starano się również przedstawiać bardziej neutralnie rywali Łukaszenki. Na telewizyjne wystąpienia wyborcze zarezerwowano czas o najwyższej oglądalności. Te niewielkie pozytywne zmiany nie odegrały poważniejszej roli. CKW powołała również Radę Obserwacyjną ds. Kontroli Agitacji Wyborczej w Mediach, która pełniła wyłącznie funkcję konsultacyjną. Niestety, w jej skład wybrano wyłącznie przedstawicieli mediów państwowych. Tylko oficjalnie akredytowane ośrodki badań opinii społecznej mogły przedstawiać wyniki sondaży przedwyborczych. W 2015 roku w tym gronie nie znalazł się ani jeden niezależny ośrodek badania opinii społecznej. W mediach proreżimowych dominował urzędujący prezydent, a pozostałych kandydatów dyskryminowano w dostępie do telewizji i radiu. Zgodnie z danymi OBWE media proreżimowe poświęciły kandydaturze Łukaszenki 48% swego czasu antenowego, a pozostałym niewspółmiernie mniej (T. Karatkiewicz – 8%, S. Gajdukiewicz – 7%; M. Ułachowicz – 7%). Podobnie wyglądała sytuacja w proreżimowej prasie. Nie zapowiadano również wcześniej telewizyjnych wystąpień wyborczych rywali Łukaszenki, co przekładało się na ich niewielką oglądalność. Starano się również unikać wymieniania nazwisk konkurentów Łukaszenki, gdy prezentowali swój program wyborczy. Łukaszenka nie wykorzystał swojego czasu antenowego. Nie uczestniczył również w debacie prezydenckiej. Tym samym uniemożliwił swoim rywalom zadanie mu pytań. W mediach państwowych często zamieszczano wypowiedzi działaczy proreżimowych organizacji społecznych, którzy wspierali kandydaturę Łukaszenki. Tego typu wsparcia ze strony swoich wyborców nie otrzymali kontrkandydaci ówczesnego prezydenta. W mediach

наблюдения за этапом предвыборной агитации, <http://www.belhelcom.org/ru/document/otchet-po-itogam-nablyudeniya-za-etapom-predvybornoy-agitacii> (dostęp 20.07.2017).

państwowych nieustannie podkreślano sukcesy urzędującego prezydenta, pod przykrywką różnego typu programów o tematyce historycznej, czy też społeczno-gospodarczej. W przededniu wyborów kandydaturę Łukaszenki wsparła również Rosja. W wypowiedziach wielu proreżimowych dziennikarzy pojawiały się elementy programu wyborczego Łukaszenki. Przy różnych okazjach pojawiał się logotyp kampanii prezydenckiej Łukaszenki („V”). Umieszczano go również na wielu państwowych portalach internetowych. Przy publikowaniu programów wyborczych w prasie państwowej często występowały przypadki dyskryminacji kontrkandydatów Łukaszenki. Inaczej sytuacja wyglądała w mediach niepaństwowych, które starały się zachować obiektywność. Koncentrowały się one głównie na przedstawianiu sylwetek kandydatów oraz ich programów wyborczych¹⁹.

PROGRAMY WYBORCZE KANDYDATÓW

W swoim programie wyborczym A. Łukaszenka prezentował się jako jedyny gwarant stabilności oraz niepodległości Białorusi. Nieprzypadkowo w jego ofercie wyborczej znalazły się odwołania do ówczesnej sytuacji na Ukrainie. Wybór A. Łukaszenki był rękojmią zachowania suwerenności państwa, dalszego rozwoju kraju, oraz ochrony zdobyczy socjalnych. Elekcja kontrkandydata urzędującego prezydenta równała się chaosowi, „smucie” „bandyckiemu kapitalizmowi”, osłabieniu państwa i utracie niepodległości. Łukaszenka odwoływał się również do wielokrotnie stosowanej retoryki obrońcy państwa i jego majątku. W opinii Łukaszenki jego kolejne kadencje przyczyniły się do utrwalenia niezależności państwa białoruskiego. Funkcjonujący socjalny model gospodarki ochronił społeczeństwo przez „oligarchami” oraz „bandytami”. Łukaszenka obiecał swoim wyborcom zachowanie neutralnego statusu państwa oraz obronę ojczyzny przed wszelkimi zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Ponadto Łukaszenka straszył społeczeństwo konsekwencjami wojny („Wojna zabiera najważniejsze, to co nie ma ceny – życie człowiecze”). Jego działania uchroniły społeczeństwo przed sytuacją jaka wykształciła się na sąsiedniej Ukrainie.

¹⁹ Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь..., s. 47–49; *Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ*, s. 20–21; *Маніторынг: «Асвятленне прэзідэнцкіх выбараў 2015 г. у беларускіх СМІ» (выніковы)*, <https://baj.by/be/analytics/manitoryng-asvyatlenne-prezidenckih-vybarau-2015-g-u-belaruskih-smi-vynikovy> (dostęp 13.07.2017); Постановление от 6 августа 2015 г. № 49 «Об утверждении Положения о порядке использования средств массовой информации при подготовке и проведении выборов Президента Республики Беларусь в 2015 году», <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Post49.pdf> (dostęp 13.07.2017).

Jak zawsze programy wyborcze Łukaszenki charakteryzowały się sporą dawką populizmu. W nowej ofercie wyborczej Łukaszenka skoncentrował się głównie na problematyce gospodarczej, a w mniejszym stopniu na sprawach socjalnych. Również priorytety polityki zagranicznej potraktował tym razem marginalnie. Ze względu na pogłębiający się kryzys gospodarczy, Białorusini oczekiwali głównie polepszenia swojej sytuacji materialnej. Sprawy polityki międzynarodowej pozostawały poza ich głębszym zainteresowaniem. Program wyborczy Łukaszenki został spozycjonowany tak, aby odpowiedzieć na najważniejsze potrzeby wyborów. Za niewypełnienie swoich wcześniejszych obietnic Łukaszenka obwiniał współczesną globalną gospodarkę. Mimo światowego kryzysu gospodarczego udało mu się ochronić przedsiębiorstwa i miejsca pracy. Łukaszenka stawiał sobie trzy cele strategiczne do osiągnięcia: zagwarantowanie wszystkim zatrudnienia, zwiększenie stabilności ekonomicznej państwa oraz przyciągnięcie inwestycji. W swoim programie gospodarczym Łukaszenka przedstawił wiele szczegółowych propozycji, często o charakterze liberalnym. W celu przeciwstawiania się wzrostowi inflacji, zapowiadał zwiększenie zaufania do waluty narodowej, powiększenie rezerw walutowych, emisję pieniędzy zgodnie z potrzebami gospodarki, walkę z monopolizacją w celu ochrony uczciwej konkurencji, podwyższenie dochodów budżetowych, zachowanie wsparcia państwowego dla przedsiębiorstw bez względu na ich formę własności oraz likwidację długu państwowego. Łukaszenka obiecywał również, przy wsparciu inwestorów zagranicznych, modernizację gospodarki oraz konsolidację największych przedsiębiorstw państwowych w celu wzmocnienia ich konkurencyjności na rynkach światowych. Jego propozycje wsparcia dla małego i średniego biznesu dotyczyły m.in. zmniejszenia liczby kontroli skarbowych, zachowania wysokości dotychczasowych podatków, zwiększenia gwarancji nienaruszalności własności prywatnej oraz dalszego rozwoju rynku finansowego. W swoim programie wyborczym Łukaszenka zapowiedział również stworzenie warunków dla napływu inwestycji zagranicznych. W najbliższych latach Białoruś miała się stać największym regionalnym centrum logistycznym. W programie wyborczym Łukaszenka zobowiązał się do osiągnięcia przez Białoruś poziomu najbardziej rozwiniętych państw świata w sferze technologii informacyjno-komunikacyjnych. W sferze socjalnej Łukaszenka deklarował stworzenie obywatelom warunków do godnego życia, oraz ochronę miejsc pracy. W ciągu najbliższych pięciu lat poziom krajowej służby zdrowia miał dorównać światowemu. Łukaszenka obiecywał również zachowanie dotychczasowego systemu wsparcia socjalnego. W polityce mieszkaniowej opowiadał się za rozwojem rynku kredytów hipotecznych²⁰.

²⁰ *Предвыборная программа кандидата в президенты Республики Беларусь Лукашенко Александра Григорьевича*, <http://www.belta.by/printv/politics/view/vybory-2015.-programma-kandidata-v-prezidenty-respubliki-belarus-aleksandra-lukashenko-162915-2015/> (dostęp 14.07.2017);

Program wyborczy T. Karatkiewicz „Za pokojowe przemiany” składał się z pięciu bloków tematycznych. W latach poprzedzających wybory prezydenckie koalicja „Ludowego Referendum” przygotowała się do przeprowadzenia referendum ogólnopaństwowego. Chociaż sama inicjatywa zakończyła się niepowodzeniem, gdyż nie zebrano odpowiedniej liczby podpisów poparcia, prze-konsultowano wspólnie zakres przyszłych reform polityczno-gospodarczych. Propozycje te umieszczono następnie w programie wyborczym T. Karatkiewicz. Jej program wyborczy w wielu miejscach miał charakter populistyczny. Główny akcent położono na kwestie socjalne. Kandydatka opozycyjna wspierała dalsze funkcjonowanie bezpłatnej służby zdrowia, chociaż podkreślała również konieczność rozbudowy systemu ubezpieczeń medycznych i prywatnej medycyny. W sferze edukacji T. Karatkiewicz proponowała m.in. zwiększenie inwestycji w tym sektorze, wycofanie się ze wcześniejszych nieprze-myślanych reform szkolnych, powiązanie wykształcenia z potrzebami rynku pracy, zwiększenie uposażenia materialnego nauczycieli, zniesienie opłaty za naukę w uczelniach państwowych oraz utworzenie specjalnego funduszu edukacyjnego wspomagającego naukę studentów za granicą. Niezależna kandydatka zapowiedziała również przeprowadzenie reformy emerytalnej i przygotowanie efektywnego systemu wsparcia socjalnego. Jej zdaniem należało aktywnie wspierać rodziny poprzez tworzenie systemu ulg podatkowych i rozwój programów budownictwa mieszkaniowego. W programie zapowiedziano także zmiany w prawie pracy oraz przejście z systemu kontraktowego na stałe umowy o pracę. T. Karatkiewicz wypowiedziała się także pozytywnie na temat dalszego rozwoju programów pomocowych dla ofiar katastrofy czarnobylskiej. W kwestiach gospodarczych T. Karatkiewicz postulowała wzmocnienie suwerenności banku centralnego, ograniczenie inflacji, zwiększenie dostępności kredytów bankowych, uproszczenie podatków, przyjęcie kodeksu inwestycyjnego, zwiększenie swobody gospodarczej, modernizację przedsiębiorstw, rozwój nowych sektorów ekonomiki, zwiększenie suwerenności państwowych przedsiębiorstw oraz rozbudowę sektora energetycznego. W swoim programie wyborczym kandydatka opozycyjna zobowiązała się zreformować rolnictwo, zagwarantować warunki do rozwoju wszystkich typów własności oraz przyczynić się do powstania rynku ziemi. Dopiero w trzeciej części programu wyborczego T. Karatkiewicz wypowiedziała się w sprawie reform ustrojowych. Podkreśliła, między innymi, konieczność przestrzegania praw człowieka, zagwarantowania w konstytucji funkcjonowania systemu parlamentarno-prezydenckiego, wyboru prezydenta maksymalnie na dwie pięcioletnie kadencje, zwiększenia pełnomocnictw deputowanych, reformy samorządu lokalnego,

zagwarantowania niezależności władzy sądowniczej, optymalizacji liczby urzędników państwowych oraz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego²¹.

T. Karatkiewicz do kwestii polityki zagranicznej odniosła się w przedostatniej części swego programu wyborczego. W jej opinii Białoruś nadal powinna prowadzić politykę wielowektorowości. Kandydatka opozycji opowiadała się za neutralnym statusem Białorusi oraz zbilansowanym rozwojem stosunków zarówno z państwami zachodnimi, jak i wschodnimi sąsiadami. Nie sprzeciwiała się współpracy Białorusi z Unią Europejską czy też Euroazjatycką Unią Gospodarczą. W przyszłości deklarowała zamiar wstąpienia Białorusi do Światowej Organizacji Handlu. Wyraźnie wskazywała na konieczność likwidacji obcych baz wojskowych na terytorium Białorusi. Jej stosunek do Rosji pozostawał pozytywny, gdyż była największym partnerem handlowym Białorusi. Równocześnie zapowiedziała nieprzedłużenie po 2020 roku umów na dalsze stacjonowanie rosyjskich baz wojskowych na terytorium jej państwa. Jej zdaniem Białoruś powinna pełnić aktywną rolę w systemie bezpieczeństwa regionalnego oraz uczestniczyć w pokojowym uregulowaniu konfliktu na wschodzie Ukrainy. W sferze kulturalnej kandydatka opozycji wyraźnie wsparła program białorutynizacji. Nie tylko akcentowała potrzebę odrodzenia kultury białoruskiej, ale wzmocnienia jej roli w odbudowie białoruskiej państwowości. T. Karatkiewicz obiecała priorytetowe wsparcie dla rozwoju kultury narodowej oraz wzmocnienie roli języka białoruskiego. W swoim programie wyborczym zadeklarowała również zniesienie barier dla rozwoju niezależnych mediów oraz równe traktowanie wszystkich związków wyznaniowych²².

S. Gajdukiewicz pełnił często w wyborach prezydenckich rolę tradycyjnego „kontrkandydata” A. Łukaszenki. Manewr ten powtarzano przy prawie wszystkich wyborach prezydenckich i stanowił zabezpieczenie, gdyby poza Łukaszenką nie zarejestrowano innych kandydatów. W ten sposób reżim wykazywał przed opinią międzynarodową „rywalizacyjny” charakter wyborów prezydenckich. S. Gajdukiewicz uczestniczył we wcześniejszych wyborach prezydenckich w roku 2001 i 2006. W 2010 roku, po zebraniu 100 tys. podpisów poparcia pod swoją kandydaturą, wycofał się z wyborów prezydenckich. Ten dawny oficer Armii Radzieckiej w 1995 roku został przewodniczącym proreżimowej PL-D. W latach 2004–2008 pełnił funkcję deputowanego izby niższej

²¹ *Программа «Говори правду» «За мирные перемены»*, <https://zapraudu.info/karatkevich-initiative-group/program/> (dostęp 13.07.2017); *Татьяна Короткевич: Хватит делиться на правых и левых, русско- и белорусскоязычных*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/11/ic_news_623_463232/ (dostęp 13.07.2017).

²² *Программа «Говори правду» «За мирные перемены»*, <https://zapraudu.info/karatkevich-initiative-group/program/> (dostęp 13.07.2017); *Короткевич рассказала, как будет вести себя с Россией в случае избрания президентом*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/11/ic_news_623_463254/ (dostęp 13.07.2017).

białoruskiego parlamentu. W 2006 roku mianowano go specjalnym przedstawicielem ministra spraw zagranicznych. W swoich programach wyborczych często wspierał działania Łukaszenki. W zaprezentowanych w 2015 roku programie wyborczym S. Gajdukiewicz pozostawał zwolennikiem wzmocnieniem suwerenności Białorusi. Przedstawione propozycje reform politycznych zawierały się głównie we wprowadzeniu proporcjonalno-większościowego systemu wyborczego, oraz zwiększeniu pełnomocnictw samorządów lokalnych. W wielu miejscach jego program charakteryzował się dużym stopniem ogólności („Gajdukiewicz zrobi z urzędników – państwowców”; „Gajdukiewicz wie, jakie reformy i przeobrażenia są potrzebne krajowi” etc.). W części gospodarczej programu wyborczego znalazło się wiele obietnic populistycznych i niewiele konkretnych propozycji. S. Gajdukiewicz deklarował się bronić interesy gospodarcze państwa. Jako główny cel stawiał sobie przyspieszenie rozwoju gospodarczego kraju, zlikwidowanie szarej strefy, przyciągnięcie inwestycji zagranicznych, zwiększenie wsparcia dla małego i średniego biznesu, podniesienie konkurencyjności przedsiębiorstw oraz podwyższenie kwalifikacji zawodowych pracowników. Jego program socjalny przewidywał większe wsparcie dla młodych rodzin, dzieci oraz inwalidów. Obiecywał również zwiększyć dochody ludności oraz podwyższyć emerytury do wysokości minimalnej pensji, a w przyszłości wprowadzenie indywidualnych kont emerytalnych i budowę prywatnego systemu ubezpieczeń emerytalnych. W polityce zagranicznej S. Gajdukiewicz opowiadał się za równoległym rozwojem relacji z Zachodem i Wschodem. W jego opinii Białoruś powinna pełnić rolę wschodniosłowiańskiej Szwajcarii. S. Gajdukiewicz pozostawał zwolennikiem prowadzenia polityki wielowektorowości. Sprzeciwiał się nakładaniu sankcji unijnych na jego państwo oraz rozlokowaniu wojsk natowskich przy granicach Białorusi. Proponował również stworzenie wspólnej przestrzeni gospodarczej od Lizbony do Władywostoku. Z drugiej strony popierał procesy integracyjne na obszarze poradzieckim („Rosja, Ukraina i Kazachstan – to nasi bracia”). Jako polityk prorosyjski nie sprzeciwiał się zacieśnieniu współpracy z Rosją, ale oczekiwał większego równouprawnienia w relacjach ze wschodnim sąsiadem. Podczas prezentowania swojego programu wyborczego w telewizji ostro skrytykował białoruską opozycję za jej działania polityczne²³.

W wyborach prezydenckich 2015 roku uczestniczył również znany ze swoich kontrowersyjnych wypowiedzi przewodniczący BPP, ataman „Białoruskiego Kozactwa” M. Ułachowicz. Jego prorosyjskie poglądy wyróżniały go na tle

²³ *Гайдукевич Сергей Васильевич Председатель Либерально-демократической партии Беларуси*, <http://www.belta.by/personi/view/gajdukevich-sergej-301> (dostęp 14.07.2017); *Программа кандидата в Президенты Республики Беларусь Сергея Гайдукевича*, <http://www.belta.by/politics/view/vybory-2015.-programma-kandidata-v-prezidenty-respubliki-belarus-sergeja-gajdukevicha-163246-2015/> (dostęp 14.07.2017).

pozostałych kandydatów, nawet A. Łukaszenki. Od wielu lat ten emerytowany pułkownik Armii Czerwonej krytykował Zachód, a Białorusinów uważał za Rosjan. Opowiadał się również za ścisłą integracją z Rosją. Jego kandydaturę poparła część duchowieństwa prawosławnego. W swoim programie wyborczym propagował idee bliskiej współpracy Białorusi z krajami WNP oraz Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. W globalizującym się świecie pozostawał zwolennikiem ochrony samoistości i tradycji kultury białoruskiej. Podkreślał również wagę białoruskiej tożsamości narodowej oraz opowiadał się za zwiększeniem roli wychowania patriotycznego. Swoje poglądy dotyczące języka i kultury białoruskiej sprecyzował w wywiadach, w których opowiadał się za stworzeniem nowej kultury narodowej, opartej nie na tradycyjnym etosie białoruskim, a na dominującej roli kultury rosyjskiej. W sferze politycznej sprzeciwiał się ślepeму kopiowaniu wzorców zachodniej demokracji. Jego program reform politycznych pozostawał niedopracowany i często zamykał się w sloganach. Proponował m.in. zwiększenie udziału społeczeństwa obywatelskiego w państwie oraz przejście na mieszany system wyborczy. Opowiadał się także za decentralizacją państwa oraz walką z korupcją. Także jego propozycje reform gospodarczych pozostawały mocno ogólne. Nawoływał m.in. do rozwoju tradycyjnych gałęzi białoruskiej gospodarki, zwiększenia konkurencyjności towarów krajowych, pogłębienia integracyjnych projektów gospodarczych, zmniejszenia długu państwowego oraz zmiany polityki monetarnej państwa. W polityce socjalnej gwarantował zachowanie wsparcia państwowego dla najsłabszych warstw społeczeństwa, podniesienie wynagrodzeń dla pracowników sfery budżetowej, zwiększenie dofinansowania służby zdrowia, oraz dalszą pomoc finansową dla weteranów²⁴.

WYNIKI WYBORÓW

Najwięcej nieprawidłowości podczas wyborów na Białorusi zawsze występowało podczas głosowania przedterminowego. Zgodnie z kodeksem wyborczym głosowanie przedterminowe rozpoczyna się pięć dni przed końcowym głosowaniem. Nie jest wymagane przedstawienie motywów wcześniejszego głosowania. Wyborca oddaje głos w lokalu wyborczym przy obecności przynajmniej dwóch członków komisji wyborczej. Podczas głosowania

²⁴ *Программа кандидата в Президенты Республики Беларусь Николая Улаховича* <http://www.belta.by/politics/view/vybory-2015.-programma-kandidata-v-prezidenty-respubliki-belarus-nikolaja-ulahovicha-162914-2015/> (dostęp 13.07.2017); *Николай Улахович обещает достойные зарплаты, смешанную систему выборов и налоговую реформу*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/15/ic_articles_623_189758/ (dostęp 19.07.2017).

przedterminowego reżim dokonuje najwięcej fałszerstw wyborczych, gdyż ten etap procedury wyborczej jest najsłabiej kontrolowany przez niezależnych obserwatorów. Podobnie sytuacja wyglądała podczas wyborów prezydenckich w 2015 roku. Władze wykorzystywały przymus administracyjny wobec pracowników sfery budżetowej i studentów uczelni wyższych, aby oddali wcześniej swój głos na A. Łukaszenkę. Często urny do głosowania pieczętowały osoby nieuprawnione. Niezależnym obserwatorom ograniczono możliwość kontrolowania tego etapu procedury wyborczej. Tylko kampania „Masz prawo wyboru” odnotowała 1154 przypadki naruszenia prawa wyborczego, m.in. manipulacji spisami wyborców, nieprawidłowego przechowywania urn wyborczych, głosowania przez osoby nieuprawnione, zawyżania liczby głosujących etc. Podobne wnioski przedstawiła w swoim raporcie niezależna kampania „Obrońcy praw człowieka na rzecz wolnych wyborów” (Białoruski Komitet Helsiński i Centrum Praw Człowieka „Wiosna-96”). Niezależnym obserwatorom utrudniano również kontrolę wydawanych kart do głosowania. Zgodnie z oficjalnymi danymi w 2015 roku w głosowaniu przedterminowym zagłosowało aż 36,05% wyborców. Był to najwyższy wynik w historii wyborów prezydenckich na Białorusi²⁵.

W ostatnim dniu głosowania odnotowano znacznie mniej manipulacji wyborczych niż w głosowaniu przedterminowym. Między innymi obserwatorom nie udostępniano spisów wyborców, nie przestrzegano standardów międzynarodowych dotyczących zabezpieczeń urn wyborczych, zdarzały się przypadki utrudniania pracy obserwatorom, wystąpił wysoki odsetek wyborców głosujących we własnych mieszkaniach, zdarzały się przypadki masowego oddawania głosów, pozbawiania akredytacji niezależnych obserwatorów etc. Najwięcej zastrzeżeń misja OBWE wysunęła wobec procedury liczenia głosów. W ok. 30% komisji wyborczych niezależnym obserwatorom utrudniano uczestniczenie w podliczaniu głosów. Występowały również nieprawidłowości przy sporządzaniu protokołów wyborczych. Ujawniono przypadki ponownego sporządzania protokołów wyborczych przez członków obwodowych komisji wyborczych już po ich przekazaniu do terytorialnych komisji wyborczych. W „nowych” protokołach wyborczych zmniejszono liczbę głosów oddanych na konkurentów Łukaszenki. W celu podwyższenia frekwencji komisje wyborcze zmniejszały liczby wyborców ujętych w spisach wyborców (o ponad

²⁵ Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь..., s. 50–57; Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ..., s. 23–24; Сведения о ходе досрочного голосования, http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-d_gol.pdf (dostęp 19.07.2017); Итоговый отчет по досрочному голосованию на выборах Президента Республики Беларусь 2015 г., <http://www.belhelcom.org/ru/document/itogovyy-otchet-po-dosrochnomu-golosovaniyu-na-vyborah-prezidenta-respubliki-belarus-2015-g> (dostęp 20.07.2017).

26 tys.). Zdarzały się również częste przypadki zwiększenia liczby głosujących (np. w okręgu wyborczym nr 51 w Mikaszewiczach o 47%). Zgodnie z oficjalnymi danymi frekwencja wyborcza wyniosła 87,2%. Tradycyjnie wybory wygrał A. Łukaszenka, na którego zagłosowało 83,5% wyborców. Jego konkurenci zdobyli marginalną liczbę głosów: S. Gajdukiewicz (3,3%), T. Karatkiewicz (4,4%), M. Ułachowicz (1,7%). W ocenie OBWE oraz niezależnych obserwatorów wybory prezydenckie w 2015 roku nie spełniły standardów międzynarodowych. Niewielki pozytywne zmiany w porównaniu ze wcześniejszymi wyborami prezydenckimi nie zatarły negatywnej oceny przebiegu kampanii wyborczej w 2015 roku²⁶.

WNIOSKI

Mimo niedemokratycznego przebiegu wyborów prezydenckich w 2015 roku A. Łukaszenka osiągnął wszystkie zaplanowane cele. Ponownie wybrano go na prezydenta. Wyciągnął również wnioski z poprzedniej kampanii prezydenckiej, gdy zbyt duża liberalizacja systemu przyczyniła się do masowych akcji protestów, przerwania dialogu z Zachodem oraz pogłębienia izolacji międzynarodowej Białorusi. Łukaszenka drugi raz tego samego błędu nie popełnił i wcześniej przedsięwziął odpowiednie działania, w wyniku których zmarginalizował rolę opozycji politycznej oraz zapobiegł masowym akcjom protestacyjnym. Wybory prezydenckie w 2015 roku wpłynęły również na poprawę relacji Białorusi z Zachodem. Chociaż zachodnie instytucje międzynarodowe potwierdziły nierywalizacyjny charakter wyborów głowy państwa w 2015 roku, nie przerwano dalszych negocjacji z reżimem. Łukaszenka umiejętnie wykorzystał wojnę rosyjsko-ukraińską dla wzmocnienia swojej pozycji międzynarodowej. Po wyborach prezydenckich w 2015 roku zarówno UE, jak i USA kontynuowały dialog polityczny z reżimem, zgadzając się na kolejne ustępstwa wobec Białorusi. Największym przegranym wyborów prezydenckich w 2015 roku okazała się białoruska opozycja. Wielomiesięczne negocjacje dotyczące konsolidacji oraz wyłonienia wspólnego kandydata zakończyły się jej prestiżową porażką. Wiele kontrowersji wywołało wystawienie kandydatury T. Karatkiewicz, podejrzewanej o współpracę z reżimem.

²⁶ *Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь...*, s. 58–65; *Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ...*, s. 24–28; Сообщение Центральной комиссии Республики Беларусь по выборам и проведению республиканских референдумов об итогах выборов Президента Республики Беларусь в 2015 году, <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Soob3.pdf> (dostęp 20.07.2017).

Po wyborach środowiska opozycyjne nie potrafiły również odwołać się do szerszej mobilizacji społecznej. Opozycja polityczna faktycznie nie osiągnęła żadnego z postawionych sobie celów politycznych. Nie tylko nie zwiększyło się jej poparcie społeczne, nie dotarła również ze swoją ofertą wyborczą do społeczeństwa. Wybory prezydenckie w 2015 roku przyczyniły się do dalszego osłabienia jej pozycji. Wiele państw zachodnich postawiło na bezpośredni dialog z reżimem, z pominięciem opozycji politycznej. Zarówno społeczeństwo białoruskie, jak i opinia międzynarodowa nie traktuje opozycji białoruskiej jako alternatywy dla władzy Łukaszenki, co pośrednio udowodniły wybory prezydenckie w 2015 roku.

BIBLIOGRAFIA

- Bakunowicz Tomasz. 2015., *Gra według reguł Łukaszenki: opozycja polityczna na Białorusi*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-07-09/gra-wedlug-regul-lukaszenki-opozycja-polityczna-na-bialorusi>.
- Czwołek Arkadiusz. 2013a. *Opozycja polityczna na Białorusi (1989–2010)*, Gdańsk: Studio VP.
- Czwołek Arkadiusz. 2013b. *Wybory parlamentarne na Białorusi w 2012 roku*, [w:] Arkadiusz Meller, Joanna Rak, Adam Wielomski (red.), *Białoruś co się tam dzieje. Sytuacja polityczna na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa: Capital.
- UE wprowadza sankcje wobec białoruskiego reżimu, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-02-02/ue-wprowadza-sankcje-wobec-bialoruskiego-rezimu>.
- Аналитический недельный отчет по итогам наблюдения: 21–27 сентября*, <http://www.belhelcom.org/ru/document/analiticheskiy-nedelnyy-otchet-po-itogam-nablyudeniya-21-27-sentyabrya>
- Аналитический недельный отчет по итогам наблюдения: 23 июля–2 августа*, <http://www.belhelcom.org/ru/document/analiticheskiy-nedelnyy-otchet-po-itogam-nablyudeniya-23-iyulya-2-avgusta>
- В Могилеве доверенные лица Лукашенко провели 20 встреч с избирателями. Только 2 из них анонсировались*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/10/09/ic_news_623_464702/
- В президентской кампании 2015 года для БХД главным будет сплочение демсил*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/10/28/ic_news_112_427169/
- Всебелорусское объединенное казачество поддержало на выборах кандидатуру Лукашенко*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/17/ic_news_623_463572/
- Гайдюкевич Сергей Васильевич Председатель Либерально-демократической партии Беларуси*, <http://www.belta.by/personi/view/gajdukevich-sergej-301>
- Генерал Валерий Фролов будет баллотироваться в президенты*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/06/11/ic_news_112_437378/
- «Говори правду!» не откажется от участия в выборах*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/04/13/ic_articles_112_181449/
- Демсилам предложено объединиться для выработки стратегии президентских выборов 2015 года*, http://naviny.by/rubrics/elections/2012/09/23/ic_news_623_402022/
- Единый кандидат-2015: оппозиция не спешит называть имена*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/04/15/ic_articles_112_185223/

- Ермошина признала лидерство Короткевич по количеству заявок на встречи с избирателями*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/18/ic_news_623_463643/
- Итоговый отчет по досрочному голосованию на выборах Президента Республики Беларусь 2015 г.*, <http://www.belhelcom.org/ru/document/itogovyy-otchet-po-dosrochnomu-golosovaniyu-na-vyborah-prezidenta-respubliki-belarus-2015-g>
- Кампанія на назіранні за выбарамі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Выніковая Справаздача кампаніі „Права выбару”*, Мінск 2015.
- Короткевич не поддержит предложение Некляева сняться в пользу Статкевича*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/06/30/ic_articles_623_189220/
- Короткевич рассказала, как будет вести себя с Россией в случае избрания президентом*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/11/ic_news_623_463254/
- Кто займет место между властью и оппозицией?*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/10/06/ic_articles_112_187119/
- Лукашенко умножил свой рейтинг на два*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/10/15/ic_articles_112_187259/
- Маніторынг: «Асвятленне прэзідэнцкіх выбараў 2015 г. у беларускіх СМІ» (выніковы)*, <https://baj.by/be/analytics/manitoryng-asvyatlenne-prezidenckih-vybarau-2015-g-u-belaruskih-smi-vynikovy>
- «Народный референдум» может выдвинуть кандидатом в президенты женщину*, http://naviny.by/rubrics/politic/2015/03/26/ic_news_112_456049/
- «Народный референдум» создает координационный штаб на выборы 2015 и 2016 годов*, http://naviny.by/rubrics/politic/2015/05/05/ic_articles_112_188815/
- Николай Улахович обещает достойные зарплаты, смешанную систему выборов и налоговую реформу*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/15/ic_articles_623_189758/
- Новая оппозиционная коалиция рассматривает возможность выдвижения общего кандидата на президентских выборах*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/08/27/ic_news_112_423657/
- ОГП идет на выборы самостоятельно*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/11/25/ic_articles_112_187624/
- Ольга Карач: мое участие в президентских выборах зависит от поддержки белорусского народа*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/08/23/ic_news_112_423430/
- Оппозиция планирует определиться с процедурой избрания единого кандидата в ближайшие месяцы*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/01/10/ic_news_112_408772/
- Оппозиция пойдет против Лукашенко в растопырку*, http://naviny.by/rubrics/politic/2015/04/02/ic_articles_112_188600/
- Определить оппозиционного лидера, который стал бы единым кандидатом в президенты Беларуси, должны все сторонники перемен*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/09/22/ic_news_112_425227/
- Отчёт по итогам наблюдения за формированием участковых избирательных комиссий*, <http://www.belhelcom.org/ru/document/otchyot-po-itogam-nablyudeniya-za-formirovaniem-uchastkovyh-izbiratelnyh-komissiy>
- Отчет по итогам наблюдения за этапом предвыборной агитации*, <http://www.belhelcom.org/ru/document/otchet-po-itogam-nablyudeniya-za-etapom-predvybornoy-agitacii/>
- Отчет по наблюдению за формированием территориальных избирательных комиссий*, http://www.belhelcom.org/sites/default/files/otczet_formirovanie_tik.pdf
- Партия БНФ отказалась поддержать Короткевич на выборах*, <http://belsat.eu/ru/news/partiya-bnf-otkazalas-podderzhat-na-prezidentskih-vyborah-tatyanu-korotkevich/>
- Партия БНФ предложила механизм определения единого кандидата*, http://naviny.by/rubrics/politic/2012/10/13/ic_articles_112_179551/

- Постановление от 6 августа 2015 г. № 49 «Об утверждении Положения о порядке использования средств массовой информации при подготовке и проведении выборов Президента Республики Беларусь в 2015 году», <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Post49.pdf>
- Предвыборная программа кандидата в президенты Республики Беларусь Лукашенко Александра Григорьевича*, <http://www.belta.by/printv/politics/view/vybory-2015.-programma-kandidata-v-prezidenty-respubliki-belarus-aleksandra-lukashenko-162915-2015/>
- Предвыборная программа Лукашенко: либо стабильность и порядок, либо смута и хаос*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/16/ic_articles_623_189767/
- Программа «Говори правду» «За мирные перемены»*, <https://zapraudu.info/karatkevich-initiative-group/program/>, <http://www.belta.by/politics/view/vybory-2015.-programma-kandidata-v-prezidenty-respubliki-belarus-sergeja-gajdukevicha-163246-2015/>
- Программа кандидата в Президенты Республики Беларусь Николая Улаховича* <http://www.belta.by/politics/view/vybory-2015.-programma-kandidata-v-prezidenty-respubliki-belarus-nikolaja-ulahovicha-162914-2015/>, <http://www.belta.by/politics/view/vybory-2015.-programma-kandidata-v-prezidenty-respubliki-belarus-sergeja-gajdukevicha-163246-2015/>
- Республика Беларусь. Выборы президента 11 октября 2015 года. Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ, Варшава 2016*, <http://www.osce.org/ru/odihr/elections/belarus/221346?download=true/>
- Рымашевский: с теми, кто считает, что Лукашенко имеет право участвовать в выборах, нам не по пути*, http://naviny.by/rubrics/politic/2013/01/16/ic_news_112_409185/
- Сведения о регистрации инициативных групп избирателей по выдвижению кандидатов в Президенты Республики Беларусь*, <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB-2015-Sved2.pdf>
- Сведения о составе территориальных комиссий по выборам Президента Республики Беларусь*, <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Elect2.pdf>
- Сведения о составе участковых комиссий по выборам Президента Республики Беларусь*, <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Elect9.pdf>
- Сведения о ходе досрочного голосования*, http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-d_gol.pdf
- Сообщение Центральной комиссии Республики Беларусь по выборам и проведению республиканских референдумов об итогах выборов Президента Республики Беларусь в 2015 году, <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Soob3.pdf>
- «Справедливый мир» не будет подписывать соглашение о механизме выдвижения единого кандидата*, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/11/29/ic_news_112_449770/
- Татьяна Короткевич: Хватит делиться на правых и левых, русско- и белорусскоязычных*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/09/11/ic_news_623_463232/
- Татьяне Короткевич не разрешили провести пикеты в Минске 15 июля*, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/07/13/ic_news_623_460337/
- У ОПП другой альтернативы нет*, http://naviny.by/rubrics/politic/2012/11/08/ic_articles_112_179835/
- У оппозиции появился шанс на честные выборы без Лукашенко*, http://naviny.by/rubrics/politic/2012/10/23/ic_articles_112_179666/
- Центральный совет Белорусской партии «Зеленые» принял решение поддержать на предстоящих президентских выборах независимого кандидата-самовыдвиженцев Юрия Шульгана, http://naviny.by/rubrics/society/2015/04/27/ic_news_116_457215/

Цифра дня. За Лукашенко готовы проголосовать 38,6% избирателей, http://naviny.by/rubrics/elections/2015/07/01/ic_articles_623_189227/ (dostęp 11.07.2017).

Янукевич: согласие по единому кандидату в президенты от оппозиции выглядит безнадёжно, http://naviny.by/rubrics/politic/2014/11/15/ic_news_112_448940/

Streszczenie

Wybory prezydenckie na Białorusi w 2015 roku posiadały niedemokratyczny charakter. Ponownie na prezydenta wybrano Aleksandra Łukaszenkę. Opozycja polityczna nie potrafiła wypracować spójnej strategii wyborczej. Nie powiodły się również próby konsolidacji środowisk demokratycznych oraz wystawienia wspólnego kandydata. Wybory prezydenckie przebiegały pod pełną kontrolą reżimu i według wcześniej sprawdzonego schematu. W odróżnieniu od poprzednich wyborów prezydenckich w 2010 roku, reżim nie zdecydował się na masowe represje powyborcze. Spokojny przebieg wyborów prezydenckich w 2015 roku ułatwił Białorusi podjęcie dialogu politycznego ze strukturami zachodnimi (UE, RE, OBWE).

Słowa kluczowe: Białoruś, wybory prezydenckie, OBWE, opozycja polityczna, manipulacje wyborcze.

PRESIDENTIAL ELECTIONS IN BELARUS IN 2015 (summary)

Presidential elections in Belarus in 2015 did not follow democratic standards. Once again Aleksandr Lukashenko was elected a president. The political opposition was not able to develop a consistent election strategy. Attempts to consolidate the democratic circles and put forward one candidate also failed. The presidential elections were fully controlled by the regime and went according to the previously proved scheme. Contrary to the previous presidential elections in 2010, the regime did not decide to launch a campaign of mass post-election repressions. The quiet presidential elections in 2015 facilitated for Belarus an initiation of a political dialogue with Western structures (EU, EC and OSCE).

Keywords: Belarus, presidential elections, OSCE, political opposition, election manipulation